PÁLFY ESZTER

Egy férfias nőalak

Mednyánszky Alajos Széchy Mária-alakjának forrásai

A murányi vár 1644-es elfoglalásának története, amely a kortárs Gyöngyösi István *Márssal társolkodó Murányi Vénus*ával lépett be a magyar irodalmi hagyományba, a 19. századi magyar irodalomban is népszerű volt. Kisfaludy Károly *Szécsi Mária, vagy Murányvár ostromlása* címmel 1820-ban hazafias drámává formálta, később pedig a Kisfaludy Társaság 1847-es pályázata adott újabb lendületet a téma feldolgozásának.[1] A pályázat ösztönzésére készült el Arany János *Murány ostroma* című elbeszélő költeménye, valamint Petőfi Sándor és Tompa Mihály *Szécsi Máriá*ja. A murányi várfoglalás a század második felének irodalmában is feltűnt időről időre: 1860-ban Jókai Mór *A murányi hölgy* címen vígjátékként értelmezte újra a történetet, Széchy Mária alakja pedig megjelent Kemény Zsigmond és Mikszáth Kálmán műveiben is.[2]

A felsorolt szerzők többségükben Széchy Mária alakja köré építették történeteiket,[3] megalkotva ezzel a 19. század (Gyöngyösiétől jelentősen eltérő) egységes Széchy Máriaképét, a kardot és páncélt viselő harcias nőalakot. A kutatásban régóta ismert, hogy Széchy Mária férfias várvédőként való ábrázolása Mednyánszky Alajos 1817-es német nyelvű elbeszélése, a *Brautwerbung*[4] nyomán került át a magyar irodalomba. Viszota

* A szerző a PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola doktorjelöltje. A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP–16–3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

1 „Készíttessék költői beszély, melynek tárgya Szécsi Mária. Beküldés határnapja nov. 20. 1847. Jutalma tizenkét darab arany Marczibányi-Motesiczky Vinczenczia assz. alapításából." Magyar Szépirodalmi Szemle, 1847. febr. 7., 98. Idézi: Török Zsuzsa, *Romantikus nemzetépítés: Harcos nők Arany János epikájában = Tény és fikció: Tudomány és művészet a nemzetépítés bűvkörében a 19. századi Magyarországon,* szerk. Lajtai Mátyás, Varga Bálint, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015 (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések: Tanulmányok a Nacionalizmus Kultúrtörténetéből, 1), 67–85, itt: 67.

2 A téma 19. századi feldolgozásait (líra, epika és dráma területén is) sorra veszi: Viszota Gyula, *Széchy Mária a drámai költészetben,* Bp., 1892 (Bölcsészdoktori értekezés), 2–3.

3 A kivételeket Mikszáth Kálmán és Kemény Zsigmond jelentik, akik nem tűzik ki célul a murányi várostrom teljes történetének újramondását, hanem mellékalakként szerepeltetik Széchy Máriát (Mikszáth *A Kürthyné uborkái* c. novellában, Kemény pedig *A két boldog* c. elbeszélésben és az *Özvegy és leánya* c. regényben).

4 Mednyánszky elbeszélésének első megjelenési helye: *Wesselényi's Brautwerbung,* Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunde, 8(1817), 289–292. A *Brautwerbung* címnek két magyar fordítása él az irodalmi köztudatban: az 1832-es, Mednyánszky összegyűjtött elbeszéléseit tartalmazó kötetben *Mátkásitás* címen szerepel, vö. Mednyánszky Alajos, *Mátkásitás = Elbeszéllések, regék s' legendák a' magyar előkorból,* németből Báró Mednyánszky Alajos után szabadon fordították Nyitske Alajos és Szebényi Pál nevelők, Pesten 1832, Hartleben Konrád Ádolf' tulajdona, Nyomatta Trattner és Károlyi, 139–152. Az 1983-as *Regék és mondák* kötetben pedig *A leánykérés* címen jelent meg, vö. Mednyánszky

Gyula 1903-as közleményében[5] azonosítja Mednyánszky elbeszélését Kisfaludy drámájának forrásaként, szövegszerű egyezéseket is kimutatva a két mű között. Arany, Petőfi vagy Jókai munkáiban a nőalak differenciálódását és a cselekmény nagyobb mértékű átalakulását figyelhetjük meg, a mintát azonban változatlanul Mednyánszky jelenti. Ezt Arany esetében egy Petőfinek írott levél szöveghelye támasztja alá: „Te bejártad Murányvárt [...], de én csupán Mednyánszkyból puskázok."[6]

A kutatás Petőfi esetében is megerősíti a Mednyánszky-történet magyar fordításának felhasználását,[7] Jókainál pedig közvetett Mednyánszky-hatást feltételez.[8] Újabban Török Zsuzsa hívta fel a figyelmet arra, hogy a férfias várvédő Széchy Mária-kép tisztán irodalmi konstrukció, s nem vezethető vissza történeti forrásokra: meglátása szerint „A katonáskodó, harcos Széchy Mária alakja [...] olyan fikció, amely a reformkorban, Kisfaludy Károly drámája és báró Mednyánszky Alajos elbeszélése nyomán alakult ki."[9]

Dolgozatunk célja a *Brautwerbung* forrásainak azonosítása és helyének kijelölése az irodalmi hagyományban. Ezen belül legfőképp arra keressük a választ, hogy milyen hatások nyomán formálódott férfias-harciasra a *Brautwerbung,* s közvetítése által a 19. századi magyar irodalom Széchy Mária-alakja.

Mednyánszky az 1800-as évek elején Joseph von Hormayr körében munkálkodott Bécsben. Az osztrák birodalmi történész Hormayr 1810-ben indította el az Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunde című folyóiratot, majd 1811-től az ő szerkesztésében indult útjára a Taschenbuch für vaterländische Geschichte című kiadvány is. Mind az Archiv, mind a Taschenbuch a Habsburg birodalmi ideológia terméke, s mindkettő a metternichi elv szolgálatában jött létre, amely szerint „az osztrák Monarchia nemzeteinek a dinasztia által szimbolizált állam közösségében kell összeolvadniuk, kulturális sokféleségüknek egy államnemzeti tudatban kell elnyernie végső identitását".[10] A Habsburg birodalmi nacionalizmussal s benne Hormayr szerepével legújabban S. Varga Pál foglalkozott részletesen. Eszerint Hormayr meggyőződése az volt, hogy a közös birodalmi kultúrának a közös történelemben kell gyökereznie. Az irodalom e

---

Alajos, *A leánykérés* = M. A., *Regék és mondák,* vál. Fried István, Hana Ferková, ford. Soltész Gáspár, Bp., Európa, 1983. Mivel egyik fordításból sem derül ki az eredeti cím fontos mozzanata, a menyasszonyszerzésre irányuló szándék, a dolgozatban a német címet használom.

5 Viszota Gyula, *Kisfaludy Károly „Murány ostromának" forrása*, ItK, 8(1898), 72–80.

6 Arany 1847. szept. 7-én kelt levele Petőfinek, idézi Voinovich Géza a kritikai kiadás jegyzetében: Arany János, *Elbeszélő költemények,* kiad. Voinovich Géza, Bp., Akadémiai Kiadó, 1952 (Arany János Összes Művei, 3), 294. Ugyanitt Voinovich hivatkozik egy Szilágyi István által Gyulai Ágostnak írott levélre is, amely egyértelművé teszi, hogy Arany magyar fordításban olvasta a Mednyánszky-elbeszélést.

7 Petőfi Sándor, *Szécsi Mária* = P. S., *Összes költeményei (1847),* s. a. r. Kerényi Ferenc, Bp., Akadémiai, 2008 (Petőfi Sándor Összes Művei, 5), 144–145.

8 A kritikai kiadás szerint Jókai Arany, Petőfi és Tompa elbeszélő költeményeit ismerhette bizonyosan, s ezekből indult ki vígjátékának írásakor. Vö. Jókai Mór, *Drámák I,* szerk. Lengyel Dénes, Nagy Miklós, Bp., Akadémiai, 1971 (Jókai Mór Összes Művei, Drámák), 675.

9 Török, *i. m.,* 71.

10 Deutsches Museum, 1(1812), 245–249, idézi S. Varga Pál, *A nemzeti költészet csarnokai: A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban,* Bp., Balassi, 2005, 162.

közös történelem tudatosításának fontos eszköze.[11] Az Archiv és a Taschenbuch egyes szövegei, legyen szó akár értekező, akár szépirodalmi formáról, ehhez a célkitűzéshez kapcsolódnak, s tárgyukat jórészt a birodalom történetéből veszik.

Az Archiv kimondott célja volt, hogy a hazaszeretetet a szülőföld megismertetésén keresztül mozdítsa elő („Vaterlandsliebe durch Vaterlandskunde zu fördern").[12] E birodalmi nacionalista szemlélet képviselője volt Mednyánszky Alajos is, aki 1817-ben ismerkedett meg Hormayrrel, és ugyanebben az évben csatlakozott az Archiv szerkesztéséhez. A folyóiratban Mednyánszky a magyar nemzetiségűek fő képviselője lett. Az ő kezdeményezése a *Sagen und Legenden* rovat. Ennek első darabja éppen a murányi történetet feldolgozó *Brautwerbung* lett a folyóirat 1817-es évfolyamában.

A mondák és legendák gyűjtésére irányuló törekvés ideológiai háttere az Archiv szintén 1817-ben indított cikksorozatából bontakozik ki. A sorozat már címében („Vajon szegényebb-e az osztrák császári állam történelme a drámaművészet, ballada, legenda, regény és képzőművészet számára alkalmas lélekemelő vagy fennen tragikus anyagokban, mint az ókoré vagy az idegen középkoré?)[13] részletesen kifejti kérdésfelvetését, s egyúttal magában foglalja a mondák gyűjtésének, feldolgozásának és közlésének célját is: ez annak bizonyítása, hogy a Habsburg állam története gazdag anyagot szolgáltat művészi feldolgozások számára.

Hormayr a cikksorozat kezdő darabjában a *Brautwerbung* példája alapján foglalja össze az Archiv törekvését: „Nemrég a szellemdús és szeretetre méltó Mednyánszky úr igazán utánzásra méltó példát adott arról, hogy érdemes felkutatni az efféle lélekemelő eseményeket magyar történeti munkákban, amelyek igencsak gazdagok hasonló történetekben. Folyóiratunkban ezen az oly csalogató nyomon kívánunk járni: galériát szeretnénk összeállítani a szülőföld történetének felemelő vagy nagysággal bíró szemelvényeiből, amely kimeríthetetlen tárház lehet az irodalom és a képzőművészet számára egyaránt."[14] Hormayr azonban az Archiv történeti tárgyú szövegeire sem csupán feldolgozandó anyagként tekint: a történelem művészi feldolgozásának igényét

11 *Uo.,* 164.

12 Az Archiv mottójaként hivatkozva rá idézi T. Erdélyi Ilona, *A magyar irodalmi népiesség elméletének forrásvidéke = Nemzeti romantika és európai identitás: Tanulmányok a romantikáról,* szerk. Cséve Anna, Bp., 1999 (PIM Könyvei, 8), 133. A célkitűzés változatlanságáról tanúskodik, hogy Hormayr a folyóirat 13. évfolyamát ugyanerre a törekvésre emlékeztetve nyitja. „Dieses Archiv eröffnet somit, in seinem unverwandten Bestreben, »Vaterlandsliebe durch Vaterlandskunde zu fördern«, seinen dreyzehnten Jahrgang." Archiv, 12(1821), 568.

13 S. Varga Pál fordítása, *i. m.,* 166. Az eredeti: „Ist denn des österreichischen Kaiserstaats Geschichte ärmer an herzerhebenden oder hochtragischen Stoffen für Dramaturgie, Ballade, Legende, Roman und bildende Kunst, als die des Altertums oder fremden Mittelalters?" Archiv, 8(1817), 399.

14 *Uo.,* 400. „Erst seit kurzem hat der geistreiche und liebenwerte Freyherr von Mednyánszky ein höchst nachahmungswürdiges Beyspiel gegeben, solche herzerhebende Ereignisse und Wallungen in den daran wahrlich reichen Jahrbüchern seiner herrlichen Nation, der magyarischen aufzusuchen, […]. Wir wollen in dieser Zeitschrift eine so lockende Spur verfolgen und eine Galerie so erhebender oder gewaltiger Züge aus der Vaterlandsgeschichte zusammenstellen, die dem redenden und bildenden Künstler […] eine unerschöpfliche Fundgrube sey." (A dolgozatban a másképp nem jelölt fordítások tőlem származnak – P. E.)

a folyóiratban megjelenő írásokra is érvényesíti.[15] Ezzel összhangban méltatja Mednyánszky történeti szövegeinek szépirodalmi erényeit a 19. századi kritika és a szakirodalom egyaránt. Bajza József szerint „báró Mednyánszky nemcsak mint történetíró ügyekezett korára hatni, hanem segédül vévén a művészség bájait a magyar históriát poétai beszélletek, mondák és legendák formájában törekedett az olvasókkal megszerettetni".[16] Toldy Ferenc pedig így ír Mednyánszky körének írói módszeréről: „sokkal szabadabban, s nem annyira népismertető, mint szépirodalmi célzattal, szépítve, sőt alkotva bántak a hagyományos kinccsel".[17] A Mednyánszky-szövegek műfaji besorolására szintén e szempontot kiemelve került sor. Mednyánszky Archivban megjelent műveit Horváth János regényes történeti novellának nevezi,[18] Kunczer Gyula pedig megállapítja, hogy nem szoros értelemben vett népmondákról van szó, „bár sok bennük a népies elem, de azt történelemmel vegyíti az író s az egészet kiszínezi saját fantáziájával".[19] Voigt Vilmos meghatározásában Mednyánszky „átdolgozott, romantikus történeti mondákat" közöl;[20] S. Varga Pál pedig a szövegekre jellemző előtér-háttér koncepció miatt a történelmi regénnyel rokonítja Mednyánszky írásait.[21]

A Bécsben Hormayr mellett dolgozó Mednyánszky rendszeres látogatója Caroline Pichler írónő szalonjának, a korabeli osztrák irodalmi élet középpontjában.[22] A társasági életbe a Napóleon elől Bécsbe menekülő német romantikus szerzők is bekapcsolódtak, Mednyánszky így nemcsak az osztrák írókkal mozoghatott egy körben, de Eichendorffal, Brentanóval, Körnerrel vagy Jacob Grimm-mel is.[23] A szalonban forgó társaság élete az Archiv lapjain is megjelenik: a folyóirat irodalmi arculatát az osztrák-német romantika szerzői határozzák meg. Fridrun Rinner Hormayr későbbi folyóiratára, a Taschenbuchra vonatkozóan így regisztrálja a mondák és legendák kapcsolódását a romantikus irodalmi irányhoz: „Magyarország múltjára vonatkozóan történelmi tárgyú legendákat találunk, beleillesztve azokba a motívumokba és témákba, amelyek az akkori egész európai romantikában szokásosak voltak."[24] A Habsburg Birodalom és benne Magyarország történetéből vett mondákról és legendákról nemcsak általánosságban állapítható meg, hogy a romantika eszköztárához

15 *Uo.*

16 Bajza József, *Mednyánszky regéi magyarul* = B. J. *Összegyűjtött munkái: 2. bővített kiadás,* Toldy Ferencz által, Harmadik kötet, Pest, kiadja Heckenast Gusztáv, 1862, 138.

17 Toldy Ferenc, *Gaál György* = T. F., *Irodalmi arcképek,* vál., szerk. Lőkös István, Bp., Szépirodalmi, 1985, 117–128, itt: 127.

18 Horváth János, *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Bp., Művelt Nép, 1955, 106.

19 Kunczer Gyula, *Hormayr és az egykorú magyar irodalom,* Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, 1929, 36.

20 Voigt Vilmos, *A magyar népmesekutatás a múlt század első felében = Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok: Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról,* szerk. Kríza Ildikó, Bp., Akadémiai, 1982, 139–150.

21 S. Varga, *i. m.,* 224.

22 Pukánszky Béla, *A magyarországi német irodalom története: A legrégibb időktől 1848-ig*, Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2002, 389.

23 T. Erdélyi, *i. m.,* 129–130.

24 Fridrun Rinner, *Hungarikák Josef Hormayr „Taschenbuch für die vaterländische Geschichte" (1811–1849) című kiadványában,* Helikon, 22(1976)/2–3, 225–231, itt: 230.

nyúlnak, hanem az is, hogy szerzőik egymás műveire figyelve alkotnak. A magyar szerzők közül nemcsak Mednyánszkyra igaz ez, hanem például Mailáth Jánosra is, aki magyar tárgyú történeteit a német irodalom tündérmeséinek elemeivel látja el.[25] A továbbiakban a *Brautwerbung* példáján keresztül járjuk körül Mednyánszky irodalmi mintáinak kérdését.

Mednyánszky munkatársként valószínűleg folyamatosan olvasta az Archiv szövegeit, okunk van feltételezni, hogy irodalmi mintáinak egy részét az Archivban közölt szövegekben találta meg. Ezt példázza a *Habsburg grófja*, Schiller balladája, amely az Archiv 1810-es évfolyamában jelent meg,[26] s amelyet Mednyánszky *A testvérharc (Der Bruderzwist)* című mondájában szövegszerűen is felidéz. A gonoszságaikról ismert két testvérről így ír: „rémtetteiknek kedvezett az a Magyarországra nézve siralmas korszak, amely ugyan éppen ellentéte volt a halhatatlan Schiller által utánozhatatlanul megénekelt »császár nélküli idő«-nek, de semmivel sem volt kevésbé szörnyűséges".[27] A schilleri „császár nélküli szörnyűséges idő"[28] a testvérek rémuralmának párhuzamaként jelenik meg. A Schiller-ballada tanúsága szerint e szörnyű korszak akkor zárult le, amikor Habsburg Rudolf gróf császár lett. A *Habsburg grófja*[29] Rudolf császárt segítőkész és becsületes emberként láttatja, akinek erényei ifjúkora, a lovagi szolgálat óta változatlanok. A vers kezdetén maga a császár is reflektál saját magára mint egykori lovagra;[30] a ballada a lovagi erény dicséreteként olvasható.

Lovag a főszereplője Schiller egy másik balladájának, a *Toggenburg lovag*nak is. Mednyánszky bizonyosan ismerte ezt a verset is: a Taschenbuch folyóirat 1820-as számában *A magyar Toggenburg lovag (Der ungarische Ritter Toggenburg)*[31] címmel jelentet meg egy elbeszélést. A történet nemcsak címében idézi a Schiller-balladát, hanem cselekményét is annak mintájára alakítja. Schiller hősének szíve hölgye pusztán „testvérszerelmet" ígér, ezért boldogtalanul indul el a keresztes háborúba, végül kedvesét hiányolva csapatát otthagyja és hazatér. A hölgy mindeközben azonban már Istennek fogadott örök hűséget és kolostorba vonult, Toggenburg lovag így nem tehet mást: letelepszik a kolostor közelében. Innentől kezdve a szeretett hölgy ablakból néha-néha előtűnő képe élteti, egy ideig még – a ballada az ifjú halálával zárul. Mednyánszky történetében a magyar Toggenburg lovag egy keresztnéven nem nevezett Bánffy, akit Bebek Ágneshez fűz rendkívüli szerelem. Bánffy szerelmi vallomására Ágnes válasza szó szerint a Schiller-ballada első versszaka (zárójelben a forrás, a Schiller-vers jelölésével):

25 Elsősorban Ludwig Tieck *Phantasus*ából merített. Lipóczíné Csabai Sarolta, *Magyar–német filológiai kapcsolatok a Grimm-fivérek tevékenységének hatása tükrében,* Gradus, 1(2014), 48–55.

26 *Der Graf von Habsburg,* Archiv, 1(1810), 117–118.

27 Mednyánszky Alajos, *A testvérharc = Regék, mondák…, i. m.,* 16–17.

28 „die kaiserlose, die schreckliche Zeit"

29 A címet Jékely Zoltán fordítása alapján használom, a vers magyarul megjelent: *Habsburg grófja = Friedrich Schiller versei,* vál., szerk. Eörsi István, Bp., Európa, 1977, 309–313.

30 „Und was ich als Ritter gepflegt und getan, / Nicht will ich's als Kaiser entbehren."

31 *Der ungarische Ritter Toggenburg,* Taschenbuch für die vaterländische Geschichte, 1(1820), 256.

Szívem hű testvérszerelmet
Nyujt neked, lovag.
Ne is kivánj más szerelmet,
Kínom volna csak.

Nyugton várom jöttöd, mented
Nyugton láthatom.
Csendes könnyét két szemednek
fel nem foghatom.[32]

Az elutasítást követően Bánffy II. András király keresztes hadával indul útnak a Szentföldre, szerelmét gyászolván fekete sisakban és páncélban – míg Bebek Ágnes kolostorba vonul. A schilleri mintát követve a szentföldi harcok után Bánffy is megjelenik a kolostornál, Mednyánszky azonban nem zárja le a történetet ezen a ponton, hanem kiegészíti az 1200-as évek magyar történelmének eseményeivel. A kolostor ablakából Bebek Ágnes megszólítja: „A béke legyen veled!",[33] Bánffy pedig beletörődik sorsába és belép a közelben működő domonkos rendházba. A történet folytatása szerint néhány év múlva a rendház Bánffyt választja meg vezetőjének – éppen azon a napon és abban az órában, amelyben Bebek Ágnes is az apácák főnökasszonyává lesz. A tatárjárás azonban beleszól az egymás mellett boldogan működő két rendház életébe: a férfikolostor szerzeteseit megölik a tatárok, az apácák pedig inkább magukra gyújtják kolostorukat, hogy ne a tatár hordáknak essenek áldozatul. A tragikus vég így Mednyánszkynál nemcsak a szerelem beteljesületlenségéből, hanem a történelem eseményeiből is fakad.

Mednyánszky Murány-történetében Wesselényi Ferenc alakja ugyancsak a romantikus lovag-ábrázolás toposzait mutatja. Wesselényi bemutatásának hangsúlyos része, hogy „nem egy lovagi tettével szerzett dicsőséget magának",[34] lánykérése után pedig Széchy Mária „a nem akármilyen kérő férfias szépségét, lovagiasságát" figyelembe véve mérlegel.[35] A házasság létrejöttét mindazonáltal feltételhez köti Murány asszonya. Wesselényit éjfélre a várba hívja, majd a gondosan kitalált terv szerint egy őrével megzsaroltatja: csak akkor nyújtja kezét, ha Wesselényi hajlandó átállni a fejedelemhez, máskülönben nemhogy feleséghez nem jut, de helyben ki is végzik a vérpadon. Wesselényi az ajánlat pimaszságán felháborodó, becsületében sértett, hűségesküjéhez ragaszkodó lovagként viselkedik, amikor inkább a halált választja. Ekkor fordul a történet, Széchy Mária megjelenik és közli, hogy csak próbára akarta tenni Wesselényit, de válaszából már látja, hogy becsületes ember. Ezen a ponton Mária biztosítja őt: „Lovagi módon álltad ki a próbát",[36] s ennek köszönhetően nyújtja neki kezét és adja át Murány várát.

Széchy Mária és a férfias nőalak esetében azonban nemcsak általánosságban beszélhetünk irodalmi hagyomány követéséről, hanem a konkrét forrást is azonosíthat-

32 *Toggenburg lovag,* Rónay György fordítása = *Friedrich Schiller versei, i. m.,* 203–204.
33 *Der ungarische Ritter, i. m.,* 260.
34 „Franz Wesselényi, der sich durch manche ritterliche That die Sporen ehrenvoll verdient hatte"
35 „noch mehr aber aus Rücksicht des männlich schönen, ritterlichen, nicht unberühmten Brautwerbers"
36 „Du hast die Probe ritterlich bestanden"

juk. Mednyánszky forrásszövegét a *Brautwerbung*ban hasonlóképp említi meg, mint ahogyan *A testvérharc*ban Schiller versére hivatkozik, mintegy mellékesen hozva példát egy jelenet párhuzamos helyére. A történet kezdetén, amikor Wesselényi Ferenc csatában igyekszik megszerezni Murány várát, a következő leírást olvashatjuk: „Most hát elkezdték küldözgetni a hadigépek lövedékeiket körös-körül a várfalakra, de olyan volt ez, mintha csak játszadoznának – ahogy azt Ezelino mondja Heinrich Collin remek Biancá-jában".[37] A hivatkozott szöveg Joseph Heinrich von Collin 1808-ban megjelent *Bianca della Porta* című ötfelvonásos szomorújátéka, amelyben Ezelino valóban játékhoz hasonlítja a lövőgépek működését, s amelyben – és ez a fontosabb – a címszereplő, Bianca éppolyan felfegyverkezett várvédő asszony, mint Mednyánszky Széchy Máriája.

A *Bianca della Porta*[38] története Itáliában játszódik a 13. században, a cselekmény Bassano városában zajlik, amelyet a vad és bősz Ezelino el akar foglalni. Hamar kiderül azonban, hogy Ezelino támadásának legfőbb előzménye az a szerelem, amelyet a város urának, Battista della Portának a felesége, Bianca iránt érez. Korábban Bianca apja Ezelino fogságába került, s Bianca a kezét ígérte neki váltságdíjul, della Porta azonban megszöktette Biancát, így a tervezett házasságra nem Ezelinóval, hanem della Portával került sor. A darab tehát már alapkonfliktusában nagyon hasonló a *Brautwerbung* történetéhez: akárcsak Széchy Mária és Wesselényi Ferenc esetében, a *Biancá*ban is egyszerre van jelen egy vár elfoglalásának és egy asszony meghódításának a szándéka.

Collin Biancájának és Mednyánszky Széchy Máriájának ábrázolásában az a férfias nőalak jelenik meg, amelynek összefoglaló leírását az utóbbiból idézzük:

> A természet alighanem megtévedt, amikor erős, férfias lelket ojtott egy nőnemű testbe, minthogyha nem tudta volna eldönteni: engedjen-e kihalni egy ilyen vitézlő nemzetséget vagy sem? És mert felerészben idehajlott, felerészben oda – végül amolyan felemás teremtményt hozott létre! Merészség, elszántság, bátorság és rendületlenül izzó szabadságszeretet: ezek voltak azok a tökéletes eszményképek, amelyek állandóan ott lebegtek a rettenthetetlen asszony lelki szemei előtt, s amelyeket mindenáron elérni igyekezett, még ha emiatt át is kellett hágnia gyengéd női mivoltának határait.[39]

Collin szomorújátéka a műfaj jellege miatt ilyen alapos leírást nem tartalmaz, de Bianca szavaiban ezek az erények mutatkoznak meg. A szerzői utasítás szerint már első színre lépésekor „felfegyverkezve" *(gerüstet)* buzdító, csatára felhívó beszédet tart a bassanói férfiaknak. A beszédben fontos szerepet kap annak hangsúlyozása, hogy Bassano katonáiban él az erény, s ezzel felkészültek lehetnek a csatározásra. „Egész életünk harc … Kövessetek hát, harcra, győzelemre fel!"[40] – szólítja fel a férfiakat Bianca. Szenvedélyes és meggyőző szónoklatának tanulságát Bassano egyik vezető embere, Marcino foglalja

37 Mednyánszky Alajos, *Brautwerbung = Regék, mondák…, i. m., 74.*

38 A dolgozatban az alábbi kiadást használtam: Heinrich von Collin, *Bianca della Porta: Ein Trauerspiel in fünf Aufzugen,* Berlin, bei Johann Friedrich Unger, 1808.

39 Mednyánszky, *Brautwerbung, i. m.,* 72.

40 „So folgt mir nach zum Kampf, zum Sieg!" „Ein Kampf Muß unser Leben seyn" *Bianca della Porta, i. m.,* 25.

össze: „Uralkodhat a nő a férfin, ha keblében férfiérdem lakozik."[41] Széchy Mária ugyancsak férfias öltözetben, páncélban és sisakban jelenik meg „harcosai között, hogy gyújtó beszéddel lelkesedéssé fokozza vitézei távolságát, mert távoli porfelhők már hírül adták, hogy közeleg az ostromló sereg".[42] Bianca és Mária ábrázolásában egyformán megjelenik a Pallasz Athénéhoz hasonlítás. „Mintha Pallast látnánk: egyszerre szép és rettenetes"[43] – jellemzi Ezelino Biancát Collinnál; Mednyánszky pedig így írja le Máriát: „úgy jelent meg, mintha Pallast látnánk, szép és rettenetes volt egyszerre".[44] Az istennőt idéző megjelenés általánosságban is feltűnik mindkét szövegben, az „istennőhöz hasonló asszony" leírást Biancára és Máriára is alkalmazzák a szerzők;[45] Collin megfogalmazásában Bianca egyenesen „olyan nő, akit neme isteni méltóságra emel".[46]

Mindkét szövegben megjelenő motívum a férfi számára váratlan és szégyenteljes érzés: a nő által való legyőzetés. Collin drámájában a szerelem általi és a valós harcban elszenvedett vereség egyaránt megjelenik. Amikor Ezelino először fejti ki Grimaldinak, hogy Bianca legyőzte őt,[47] Grimaldi gúnyos megjegyzést tesz, hogy lám, még egy hős is alulmarad a szerelemmel szemben,[48] mire Ezelino megmagyarázza, hogy nem egészen így értette: az előző csatában Bassano ugyanis ténylegesen Bianca közreműködésével aratott győzelmet. Ezelino a csatajelenetet felidézve a következőképp festi a harcoló Biancát: „A hős asszony a vihar szárnyain repült, lobogó hajjal és háborodott kebellel, páncélját maga előtt tartva és lándzsáját előrelendítve."[49] Bianca csatajelenetének részletezése után pedig újra összegez Ezelino, a csatában való legyőzetésről beszélve: „Legyőzve álltam ott – egy nő által legyőzve."[50] Mednyánszkynál Wesselényiről először azt olvashatjuk, mindent megtesz, hogy elkerülje a nő általi legyőzetés szégyenét: „Ez végsőkig felszította becsvágyát, elhatározta, mindent elkövet, ami emberileg lehetséges, hogy ne érhesse gyalázat, hogy ne mondhassák: alulmaradt egy asszonnyal szemben",[51] ezt követően pedig a sikertelen harc után arról értesülünk, hogy „Wesselényi közel járt a kétségbeeséshez, mert immár csaknem bizonyosra vehette, hogy ez az asszony legyőzi".[52]

41 „Wohl mag die Frau auch über Männer herrschen, Wenn Männerwerth die Frauenbrust belebet." *Uo.,* 28.

42 Mednyánszky, *Brautwerbung, i. m.,* 73.

43 „Wie Pallas schön und furchtbar anzuschaun." *Uo.* 47.

44 „so erschien sie, wie Pallas Athene schön und furchtbar anzusehen." *Die Brautwerbung = Erzählungen, Sagen*, *i. m.,* 200.

45 „die hochbeherzte, göttergleiche Frau" *Bianca della Porta, i. m.,* 147.
„göttergleiche Frau" *Die Brautwerbung, i. m.,* 203–204.

46 „Bianca ist ein Weib, Das ihr Geschlecht zur Götterwürde hebt." *Bianca della Porta, i. m.,* 46.

47 „Ich bin besiegt, durch sie besiegt!" *Uo.*

48 „Dass selbst ein Held der weichen Liebe unterlegt!" *Uo.,* 46.

49 „Auf Sturmesflügeln flog die Heldenfrau, / Mit weh'ndem Haar, und hochempörter Brust, / Vorhaltend ihren Schild, die Lanz' im Schwunge" *Uo.,* 47.

50 „Ich stand besiegt und – durch ein Weib besiegt." *Uo.,* 48.

51 Mednyánszky, *Brautwerbung, i. m.,* 74. „Sein Ehrgeiz fühlte sich auf das dringendste aufgeregt, alles Mögliche anzuwenden, um den Schimpf nicht zu erleben, von einem Weibe besiegt zu werden." *Die Brautwerbung, i. m.,* 202.

52 Mednyánszky, *Brautwerbung, i. m.,* 74. „Wesselényi wollte verzweifeln, denn es schien auch beinahe gewiß, er werde von diesem Weibe besiegt werden." *Die Brautwerbung, i. m.,* 202.

Amint láthattuk, Mednyánszky *Brautwerbung*jának forrása a női alak megformálása tekintetében egyértelműen Collin *Biancá*ja, érdemes kitérnünk azonban az Archiv körüli irodalmi hagyomány más férfias nőalakjaira is.

Az Archiv 1817-es évfolyama néhány számmal a *Brautwerbung* megjelenése előtt közöl németre fordított részleteket Calderón de la Barca *Zenobia* című színjátékából.[53] A szomorújáték története a 3. században játszódik, s Aurelianus római császár és Zenobia palmürai királynő konfliktusát dolgozza fel. A folyóiratban megjelent részletből kitűnik, hogy Zenobia uralkodónőként hasonló jellemzőkkel bír, mint Collin Biancája vagy Mednyánszky Széchy Máriája. A közölt jelenetben Decius római hadvezér számol be Aurelianusnak Zenobiáról, meglehetősen rajongó hangnemben; megjelenését a háború istennőjééhez hasonlítja, aki mind a földiek, mind az istenek csodálatát kivívta, s amazonként harcol szülőföldjének szabadságáért.[54] A jelenetben ezt követően a Collinnál és Mednyánszkynál is megjelenő probléma merül fel, a nő általi legyőzetés lehetősége. Aurelianus császár azonban nem gondolja valósnak a veszélyt, és szkeptikusan fogadja Decius dicshimnuszát Zenobia szépségéről és erejéről.[55] Válaszul Decius óvatosságra int, saját magára már mint Zenobia által legyőzöttre tekintve: „Csak olyan nő győzhet le engem, akinek még a te erőd is áldozatul eshet."[56]

Feltételezhetjük, hogy Mednyánszky az Archiv munkatársaként olvashatta a *Zenobiá*ból közölt részletet. Nincs forrásunk arra nézve, hogy a *Brautwerbung* Széchy Máriájának megformálásához hozzájárult-e Zenobia alakja, a párhuzamra való törekvés mindenesetre nyilvánvaló: a murányi Széchy Máriát éppolyan rendkívüli asszonyként ábrázolni, mint az országa szabadságát a római császártól védő királynőt.

Mednyánszky bécsi köréhez tartozott Mailáth János is, akit vele és Gaál Györggyel közösen a „bécsi triászként"[57] tart számon a kutatás. Mailáth Mednyánszkyt követve kezdett mondákat publikálni az Archivban, sorozatának címe az *Aus einer Cyklus Magyarischer Sagen* volt, majd a folyóiratban megjelent mondákat és meséket később, 1825-ben *Magyarische Sagen und Märchen*[58] címen gyűjtötte össze és jelentette meg. Mailáth mondái Mednyánszkyéihoz képest nem történeti megalapozottságúak, inkább a rege műfajához állnak közelebb. Mailáth egyik mondájában szintén felbukkan egy

53 *Bruchstücke aus dem noch ungedruckten Trauerspiele: Zenobia, von Calderon de la Barca, aus dem Spanischen,* Archiv, 8(1817), 221–224.

54 A strófa, amelyben mindezek olvashatók, a következő:
„Als Kriegsgöttinn hat sie Bewunderungen / Der Erde, selbst den Göttern abgezwungen / Als Machtbild ihrer höheren Natur / Der Erde Abgott, als der Himmel Spur / Als Amazone, die mit festem Sinne / Die Freyheit festhält ihrem Vaterlande / Als Siegerinn befiehlt, fern von der Schande, / Dass Rom je einen Sieg ihr abgewinne"

55 „Sprich, wem wohl der Grund genügte / Dass ein schönes Weib besiegte"

56 „Mich kann nur ein Weib besiegen, / Dem auch deine Kraft erliegen / Dürfte"

57 Voigt Vilmos, *A magyar mese- és mondakutatás bécsi triásza = A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében, I,* szerk. Jankovics József, Kósa László, Nyerges Judit, Wolfram Seidler, Bp.–Wien, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1989, 375–379.

58 *Magyarische Sagen und Märchen,* von Johann Grafen Mailáth, Brünn, 1825

rendkívüli nő: „nemének legelbűvölőbbje, bátor, mint egy férfi".[59] A szóban forgó mű az *Ardó úrnője (Die Herrin von Ardó)* című történet, amelynek főhősnője a cselekmény több pontján is felülemelkedik nemén.

Az eddig tárgyalt nőalakokhoz hasonlóan az ardói úrnő is harcedzett: „A kisasszony, akit általában csak a szép ardói úrnőnek neveztek, épp visszatért a várfalról, ahol még egyszer ellenőrizte a védműveket – volt már tapasztalata a háború terén és kész volt apja céljáért életét is adni"[60] – olvashatjuk róla az elbeszélésben. Collin Biancájához és Széchy Máriához hasonlóan Mailáth hősnője is sisakban-páncélban jelenik meg, Calderón Zenobiáját pedig a háború istennőjéhez való hasonlítás idézi fel:

> Olyan volt, mintha a háború istennőjét látnák, amint az előhadat harcba vezette. Fürtjeinek éjsötétje lobogott az ezüstsisak alatt, a napfény játszadozott csillogó pikkelyes páncélján, amely, akár háborgó keble, fel s alá hullámzott; sötét pillantásai egyszerre haragvóan és szerelmesen villámlottak úgy, hogy csodálkozva fordultak el, akik találkoztak vele, még ha acélja meg is kímélte őket.[61]

A fentiekben azt próbáltuk vázolni, milyen környezetben alakult ki az a Széchy Mária-figura, amely jelentősen eltért Gyöngyösi hősnőábrázolásától, s amely felváltotta azt a 19. századi magyar irodalmi hagyományban. Mednyánszky azzal, hogy a 18. század végi, 19. század eleji német kora romantika kereteiben formálta újra a figurát, olyan hagyományba illesztette, amely a 19. században folyamatosan élt tovább. Kisfaludy, Arany, Petőfi, Tompa és Jókai számára a Mednyánszky által átformált harcos nőalak felelt meg a hősnő eszményének, s nem az a Széchy Mária, akit Gyöngyösinél találunk: a hős udvarlót fortélyosan a várba juttató, udvari módra színlelő asszony.

59 „die liebereizendste ihres Geschlechts, und tapfer wie ein Mann" *Die Herrin von Ardó = Magyarische Sagen, i. m.,* 32.

60 „Das Fräulein, die man allgemein nur die schöne Herrin von Ardó zu nennen gewohnt war, kam eben vom Wall zurück, wo sie die Vertheidigungs-Anstalten nochmals überblikt – denn sie war des Krieges wol kundig und bereit, für ihres Vaters Sache ihr Leben zu lassen." *Uo.,* 18–19.

61 „Wie die Göttin des Krieges war sie anzuschauen, als sie die vordersten Heerhaufen zum Kampf führte. Die Nacht ihrer Lokken wallte vor unter dem Silberhelm, die Sonne spiegelte sich mit Lust im glänzenden Schuppenharnisch, der auf und nieder wogte wie die kriegfreudige Brust, die dunkeln Blikke wetterleuchteten zürnend und minnig zugleich, so dass jeder, der ihr begegnete, sich verwundert abwandte, wenn ihn gleich ihr Stahl verschont." *Uo.,* 32.